

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКАЗУ ТА ЗВ'ЯЗНОЇ
РОЗПОВІДІ У ДІТЕЙ ІЗ СИСТЕМНИМ ПОРУШЕННЯМ
МОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала студентка 2-го курсу, групи SoL3-M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Світлана ГОТЮР

Керівник: **Наталія ГАВРИЛОВА**, кандидат
психологічних наук, професор

Рецензент:

Кам'янець-Подільський, 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
 РОЗДІЛ І. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКАЗУ ТА ЗВ'ЯЗНОЇ РОЗПОВІДІ У ДІТЕЙ ІЗ СИСТЕМНИМ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Особливості розвитку навички переказу та зв'язної розповіді у дітей з нормотиповим розвитком	7
1.2. Особливості розвитку навички переказу та зв'язної розповіді у дітей із системними порушеннями мовлення	12
1.3. Методи формування зв'язного мовлення у дітей з нормотиповим розвитком та при наявності порушень мовлення	23
Висновки до першого розділу	38
 РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ СИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	40
2.1. Методика дослідження особливостей переказу та зв'язної розповіді у дітей середнього шкільного віку	40
2.2. Аналіз результатів дослідження	45
Висновки до другого розділу	58
 РОЗДІЛ ІІІ. СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКАЗУ ТА ЗВ'ЯЗНОЇ РОЗПОВІДІ У ДІТЕЙ ІЗ СИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	60
3.1. Методика формування переказу та зв'язної розповіді у дітей із системними порушеннями мовлення середнього шкільного віку.....	60

3.2. Характеристика особливостей засвоєння переказу та зв'язної розповіді у дітей із системними порушеннями мовлення середнього шкільного віку в процесі їх формування	70
Висновки до третього розділу	74
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Успішне засвоєння та розвиток мовлення дітей середнього шкільного віку є однією з ключових умов їхнього розвитку і навіть становлення особистості. Однією з найсерйозніших і найактуальніших проблем сьогодення є організація мовленнєвого розвитку дітей середнього шкільного віку з системним порушенням мовлення. Незважаючи на те, що питанням зв'язного мовлення дітей та його розвитку присвячено чимало досліджень, ця тема залишається актуальною.

Першим аспектом актуальності є збільшення кількості дітей зі складними порушеннями мовленням які навчаються у закладах загальної середньої освіти у яких розлади зв'язного мовлення не дозволяють ефективно засвоювати навчальний матеріал. Їх кількість зростає з кожним роком, тому проблема формування зв'язного мовлення потребує вирішення.

Розвиток зв'язного мовлення передбачає тісний взаємозв'язок між розвитком мовлення та когнітивних процесів дитини: її мислення, сприймання, уваги, пам'яті.

Також важливим для цього компоненту мовлення є інтонація, логічний наголос, вибір відповідних слів для висловлення певної думки, вміння будувати речення та доцільно використовувати граматичні компоненти для узгодження слів у реченні, логічно та послідовно вибудовувати зв'язок у висловлюваннях. Рівень розвитку навичок переказу та зв'язної розповіді, в свою чергу, визначає ефективність мовної комунікації та процесу навчання в цілому. Для дітей важлива адаптація до соціуму, як у плані готовності до школи, так і у взаємодії з оточуючими.

Проблему формування зв'язного мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення досліджувала низка авторів: І. Алієва, М. Берегова, А. Богуш, О. Боряк, В. Брушневська, А. Голуб, В. Литвиненко, Н. Лопатинська, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Мілевська, О. Мішкулинець, Р. Мозга, Ю. Рібцун, Н. Савінова,

Н. Сікарчук, Л. Стахова, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, Н. Чорноус, Т. Швалюк, М. Шкоденко, О. Шпортун ін.

При цьому у дітей середнього шкільного віку зі складними системним порушенням мовлення ця проблема розглянута недостатньо повно, описане методичне забезпечення логопедичної роботи з розвитку в них зв'язного мовлення.

Мета дослідження - виявити особливості зв'язного мовлення та визначити зміст логопедичної роботи з формування формування переказу та зв'язної розповіді у дітей середнього шкільного віку із системним порушенням мовлення.

Здійснення мети передбачає вирішення наступних завдань:

1. На підставі аналізу наукових джерел визначити рівень розробленості зазначеної проблеми.

2. Шляхом проведення експерименту визначити особливості сформованості переказу та зв'язної розповіді у дітей середнього шкільного віку з системним порушенням мовлення.

3. Розробити та апробувати методику формування переказу та зв'язної розповіді у дітей із системними порушеннями мовлення середнього шкільного віку;

4. Висвітлити особливості засвоєння переказу та зв'язної розповіді у дітей із системними порушеннями мовлення середнього шкільного віку в процесі їх формування.

Об'єктом даного дослідження є процес формування переказу та зв'язної розповіді у дітей середнього шкільного віку.

Предмет дослідження - особливості формування переказу та зв'язної розповіді у дітей середнього шкільного віку із системним порушенням мовлення.

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження;

- констатувальний експеримент;
- якісний та кількісний аналіз результатів дослідження;
- формувальний експеримент

Теоретичне значення дослідження. Охарактеризовано та уточнено характеристику процесу формування переказу та зв'язної розповіді у дітей загального розвитку та при системних порушеннях мовлення. Визначено та описано особливості засовення переказу та зв'язної розповіді учнями середнього шкільного віку із системними порушеннями мовлення.

Практичне значення одержаних результатів. Наукова робота а також сформовані в ній висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково – дослідних цілях – для подальшої розробки актуальних питань шкільної освіти у сфері формування переказу та зв'язної розповіді у дітей із системними порушеннями мовлення середнього шкільного віку;
- у практичній роботі – як теоретичний матеріал для вдосконалення корекційних методик у роботі з формування переказу та зв'язної розповіді у дітей із системними порушеннями мовлення середнього шкільного віку;
- у навчальному процесі – для написання кваліфікаційних робіт, при підготовці навчальних посібників, методичних матеріалів та лекцій.

Місце проведення дослідження: експериментальне дослідження: Ліцей імені В'ячеслава Чорновола, місто Івано-Франківськ, в період із 01.02.2024 по 31.05.2024 року. У дослідженні брало участь 10 дітей (9-12 років) із системними порушеннями мовлення.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Аналіз зібраних нами матеріалів дозволив сформулювати наступні висновки:

1. На підставі аналізу науково-теоретичних джерел визначено, що розвиток зв'язних компонентів мовлення у дітей є вагомим як основа необхідна для формування у них комунікативного навичку так і успішності засвоєння ними навчального матеріалу з усіх предметів, що викладаються у закладі загальної середньої освіти. З огляду на вагоме значення цього компоненту його вивченню присвячена значна кількість наукових досліджень в галузі лінгвістики, психолінгвістики, психології та педагогіки, спеціальної психології та спеціальної педагогіки. При цьому, можемо стверджувати, що особливості розвитку та формування таких компонентів мовлення як переказ та зв'язна розповідь у дітей із системними порушеннями середнього шкільного віку були вивчені недостатньо повно.

2. Результати дослідження навичок переказу та розповіді у дітей із системними порушеннями мовлення середнього шкільного віку засвідчили наявність у них переважно (у 80% випадків) низького рівня розвитку навичок переказу та розповіді. Лише у 20% досліджених учнів він був середнім.

Дослідження виявило мовленнєві помилки, які визначали складності на усіх етапах формування переказу та розповіді у досліджених дітей із СПМ:

- використання в мовленні у більшості слів, що позначають назву та дію предметів при ігноруванні інших частин мови, несамостійність при актуалізації прикметників, прислівників, числівників;
- складнощі при узгодженні слів у реченнях, неточності вживання прийменників, помилки при використанні суфіксів і, особливо, закінчень;
- виникали труднощі з фокусуванням уваги на важливих моментах тексту для переказу та дрібних деталях малюнків для розповіді, що перешкоджало детальному їх осмисленню та відтворенню інформації;

- розповідь чи переказ були фрагментарним із пропусками суттєвих деталей;
- використанні в мовленні речень невеликих за обсягом;
- паузи у висловлюваннях, формування висловлювання після декількох невдалих спроб;
- малий обсяг переказу та розповіді, не самостійність при визначенні підтексту;
- при формулюванні загального висновку опора на зовнішні ознаки при ігноруванні глибшого сенсу тексту.

3. З урахуванням визначених особливостей сформованості навички переказу та розповід у дітей із СПМ середнього шкільного віку та на підставі науково-теоретичних та методичних джерел було визначено та запропоновано інтенсифікувати логопедичну роботу з ними у декількох напрямках:

- вчили слухати і сприймати текст в цілому, зосереджуватися на дрібних деталях;
- формували вміння аналізувати текст та малюнки і за результатами скласти план;
- складати розповідь та переказ за планом;
- описувати предмети і сюжетний малюнок, концентруватися на дрібних деталях;
- складати розгорнутий план;
- запам'ятовувати тексти за опорними словами;
- складати розповіді за опорними словами;
- використовувати інтонацію в мовленні для формування виразного переказу та розповіді;
- формувати висновок у розповіді та переказі.

Відповідно до складеного плану було розроблено і проведено з учнями із СПМ комплекс занять. У процесі розвитку у них навичок переказу та зв'язної розповіді здійснювалося поступове підвищення складності завдань, а також використано багато практичних мовленнєвих вправ.

У ході формувального та контрольного експериментів було відзначено, що зв'язне мовлення дітей середнього шкільного віку із СПМ покращилося.

Отже, можна стверджувати, що методика, яка використовувалася на формувальному етапі експерименту, дала позитивні результати і є ефективною для розвитку переказу та зв'язної розповіді у дітей середнього шкільного віку із системними порушеннями мовлення. Після проведення формувального експерименту результати зросли у середньому на 10%. Спеціальне навчання буде продовжене з метою подальшого удосконалення зв'язних компонентів мовлення в учнів із СПМ середнього шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва І. А. Профілактика та корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення в учнів допоміжної школи. Таврійський вісник освіти. 2015. № 3 (51). С. 137–145. URL: file:///C:/Users/ОКСАНА/Downloads/Tvo_2015_3_26.pdf
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: [http:// osvita.ua / legislation/doshkilna-osvita/30154](http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/30154).
3. Берегова М.І. Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2019. 235 с.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. К. : Вища школа, 2007. 542 с.
5. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2021. 336 с.
6. Боряк О. В. До проблеми системного недорозвинення мовлення / О. В. Боряк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Випуск 29: зб. наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. № 29. С. 21-27.
7. Боряк О. В. Психолого-педагогічні умови формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку / О. В. Боряк // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Випуск LXIX, Том 1. Херсонський державний університет, Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 121- 127.

8. Брушневська І. М. Механізми розвитку фонематичного компоненту мовленнєвої діяльності дітей за умов звичайного онтогенезу. Педагогічні науки. 2016. №LXX (1). С.84-89.

9. Вержиховська О.М. Спеціальна методика виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення: Навчально-методичний посібник / О.М.Вержиховська, Н.М.Гончарук, І.Л.Рудзевич. 2-е вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 205с.

10. Гаврилова Н. С. Система корекції порушень фонетичного боку мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 27. С. 37-44.

11. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака Вип. ІХХ. В двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янецьПодільський, Медобори-2006, 2012. С. 327-349

12. Голуб А.В. Корекція порушення усного мовлення у дітей при дизартріях. Кв. наук. праця на правах рукопису. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 270с.

13. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

14. Загальна психологія : підручник / О. О. Скрипниченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К. : Каравела, 2019. 464 с.

15. Загальне недорозвинення мовлення: теорія та перспективне планування корекційно-розвиткової роботи: навчальний посібник / уклад. Н. М. Могильова. Слов'янськ: Вид-во, 2019. 123 с.

16. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

17. Конопляста С. Ю. Ринолалія від А до Я: Монографія / С. Ю. Конопляста. К.: Книга-плюс, 2016. 312 с.

18. Литвиненко В.А. Застосування арттерапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами: навчально-методичний посібник. Суми : Вид-во :СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. 112 с.

19. Лопатинська Н.А. Трансдисциплінарний підхід до вивчення системних порушень мовлення // Актуальні питання корекційної освіти. 2020. URL.: <https://aqce.com.ua/download/publications/73/57.pdf/>

20. Мамот Т. Л. Корекція дисграфій: методичні рекомендації. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2015. 16 с.

21. Мартиненко, І.В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. (Дис. д-ра. псих. наук). Київ, 2017.251с.

22. Марченко, І.С. Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення: навч. посіб. Київ : ДІА. 2016. 421с.

23. Марченко І. С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Випуск 21. 2012. С. 172-176.

24. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). Вид 3-тє, перер. та доп. К.: Видавничий Дім “Слово”, 2015. 312 с.

25. Мілевська О.П. Особливості розуміння молодшими школярами із затримкою психічного розвитку текстів в залежності від їх семантичних та синтаксичних характеристик // Корекційна педагогіка і спеціальна психологія. 2010. С. 375-379

26. Мілевська О.П. Методичні аспекти формування розуміння текстів у молодших школярів із затримкою психічного розвитку // Корекційна педагогіка і спеціальна психологія. 2011. С. 159-165

27. Мілевська О.П. Сутність поняття „логопедичної гімнастики”: сучасний погляд. Актуальні питання корекційної освіти. 2017. Вип. 10. С.179-188.

28. Мішкулинець О. О. Використання арттерапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища. Психологія: теорія і практика. Мукачево: РВВ МДУ. 2018. № 12. С. 76-89.

29. Мозга Р. Ю. Розвиток зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігрової діяльності : кваліфікаційна робота / науковий керівник – доктор філософії Сіденко Юлія Олександрівна. Кривий Ріг, 2023. 51 с.

30. Програма з корекційно-розвиткової роботи для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення («Корекція мовлення») // укладач Трофименко Л.І. Інститут спеціальної педагогіки Національної Академії педагогічних наук України. Київ. 2020. 73с.

31. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. пос. для студентів ВНЗ / Під ред. Л. О. Калмикової. К.: Переяслав – Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2021. 324с.

32. Ранні прогностичні фактори розвитку мовлення дітей з розладами аутистичного спектру / Т. Г. Тарасова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. - 2018. - Вип. 36. - С. 116-126. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2018_36_20

33. Рібцун Ю. В. Корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. К.: «Педагогічна думка», 2019. 238 с.

34. Рібцун Ю. В. Понятійно-термінологічний словник. Логопедія. Логопсихологія : довідкове видання. – К. : ІСПП, 2022. 48с.

35. Савінова Н. В. Спеціальна методика розвитку мовлення та початкового навчання мови дітей з тяжким порушенням мовлення : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. : Ч.2 / Н. В. Савінова, О. Г. Білюк, М. І. Берегова. Миколаїв: Іліон, 2022. 168 с.

36. Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Борщевська Л. В., Обухівська А.Г. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Кам'янець-Подільський: видавництво "Абетка", 1998. 144 с.

37. Стахова, Л. Л. Розвиток професійної компетентності учителя-логопеда закладу дошкільної освіти як умова ефективної організації корекційно-розвивального процесу. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2017. Вип. 10. С. 341–351.

38. Сікарчук Н. Д. Словникова робота, як напрям розвитку мовлення у дітей з моторною алалією // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. "Корекційна педагогіка та спеціальна психологія": зб. Наук. Праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип.14. С. 144–146.

39. Тарасова В.В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту: навчально-методичний посібник / В.В.Тарасова. Харків. 2017. 125 с.

40. Тихонова, К. С. Труднощі навчання: дислексія, дисграфія, диспраксія, дискалькулія [Текст] : практичні рекомендації для дітей, батьків і педагогів / К. С. Тихонова. Харків : Ранок; Харків : Кенгуру інклюзія, 2020. 152 с.

41. Тищенко В. В. Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників із ЗНМ. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія. 2012. Випуск 21. С.266–271.

42. Тищенко В. В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. Теорія і практика сучасної логопедії. Вип.4. Київ : Актуальна освіта, 2019. С.3-18.

43. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна. 2013. Том 2. С.396-405.

44. Ткач О. Особливості розробки комунікативного паспорту як засобу формування комунікативної взаємодії у дітей з тяжкими порушеннями мовлення // Актуальні питання корекційної освіти. 2023. С. 61-74

45. Ткач О.М. Особливості вивчення рівня сформованості елементів семантичних полів слів // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2015. с. 303-313

46. Ткач О.М. Особливості клінічного дослідження причин затримки мовленнєвого розвитку //Актуальні питання корекційної освіти. Випуск №19. 2022. С. 239-249

47. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. К.: Актуальна освіта, 2007. 119 с.

48. Чередніченко Н. В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (Курс лекцій). К.: Видавничий Дім “Слово”, 2012. 208 с.

49. Чорноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами. Психологія: реальність і перспективи. 2023. С. 177-183.

50. Швалюк Т. М. Формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення : дис. канд. пед. наук : 13.00.03. / Швалюк Тетяна Миколаївна. К., 2018. 312 с.

51. Шкоденко М. В., Мельніченко Т. В., Кібальна К.О. Особливості сформованості зв'язного мовлення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення // Наукові здобутки студентів Інституту людини. №1 (5), 2016. 5 с.

52. Шпортун О.М. Індивідуально – психологічні та соціальні чинники розвитку мовленнєвих порушень у дітей. URL.:

<https://docs.academia.vn.ua/bitstream/handle/123456789/309/25-958-963.pdf?sequence=1&isAllowed=y>